

NASREDDİN HOCA FIKRALARININ TASAVVUFÎ YÖNÜ*

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ÖZCAN**

Türk milletinin bilge şahsiyetlerinden olan Nasreddin Hoca halk dilinde, duygu, tefekkür, mizah ve hoşgörümüzü gösteren fıkra türünün öncüsüdür.

Başta Türk ülkeleri olmak üzere Dünya'nın bir çok ülkesinde tanınan Nasreddin Hoca, sosyal hayatta karşılaşılan içinden çıkılmaz güç işleri, akli bilgisi ve hazır cevaplılığıyla mizahi biçimde çözen, güldüren ama güldürürken düşündürülen keskin Türk zekasının sembolü aktüel bir tiptir.¹

Nasrettin Hoca, Sivrihisar yöresinde 1208 yıllarında doğmuştur. Babası Hortu köyü imamı olan Abdullah Efendi, annesi aynı köyden Sıdıka Hatun'dur.

Nasreddin Hoca ilk derslerini babasından almıştır. Daha sonra Sivrihisar Müftüsü Hasan Efendi'nin 'Mecmua-yı Maârif' adlı tamamlanmamış eserinden hocanın Mutasavvıf Seyyid Muhammed Hayrânî'nin talebesi olduğunu ve hocasının Akşehir'e göçmesi dolayısıyla onun da Akşehir'e eğitim için gittiğini öğrenmekteyiz.²

Önce Sivrihisar'da medrese öğrenimi gören Nasreddin Hoca, babasının ölümü üzerine Hortu'ya dönerek köy imamı oldu. 1237'de Akşehir'e yerleşerek, Seyyid Mahmud Hayrânî ve Seyyid Hacı İbrahim'in derslerini dinledi. Bir rivayete göre medresede ders okuttu, kadılık görevinde bulundu. Bu görevlerinden dolayı kendisine Nasuriddin Hâce adı verilmiş, sonradan bu ad Nasreddin Hoca şekline dönüşmüştür. Onun hayatıyla ilgili bilgiler, halkın kendisine olan sevgisi yüzünden, söylenmelerle karışmış, yer yer olağanüstü nitelikler kazanmıştır.

Nasreddin Hoca sağlam bir İslam inancına köklü bir dinî bilgiye ciddi bir ahlakî yapıya sahiptir. Tasavvuf kültürüne de vakıf olan hoca, bir çok tarihî yazma eserlerde evliyalar arasında zikredilir. Nasreddin Hoca Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde "hakîm ulu bir can" olarak tanıtılır.

Nasrettin Hoca ile ilgili en eski kaynak olan Ebu'l-Hayr Rûmî'nin Saltuknâmesi'nde (M. 1495) Sarı Saltuk, Nasreddin Hocaya bir hediye göndererek dua talebinde bulunur. Hoca evde olmadığı için hocanın hanımı, onun yerine dua eder. Bu duanın bazı cümleleri şu şekildedir:

".. dünyada fâsık, fâcir ile alâka eyleme, ve dahi kötü kişiye karşı kendini ve hem malını güvenip emanet etme ve dilinden tevbe ve istiğfarı koma kendin için isteyeceğini başkası için de iste, Allah'tan korkup Rasûlden utanasın ve ahiret için burada güzel amel işleyesin, yaramaz işlerden kaçasın, günahlarını çoğaltmayasın ki gönlün kararmasın. Böylece gönül aynanda gizli sırları keşfedebilesin Hakk'ı müşahede edebilesin"³

Nasreddin Hoca Miladi 1284 tarihinde Akşehir'de vefat etmiştir. Türbesi üzerindeki yazıda "

* Yağmur Kültür Sanat Edebiyat Dergisi'nde yayınlanmıştır. S. 26, (2005)

** Fatih Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

Yazı bâkî, ömür fânî, kul âsî, Rab affedicidir.” sözleri yer almaktadır.

Nasreddin Hoca'nın sosyal hayatla ilgili fıkraları zengin bir konu çeşitliliği göstermekte, toplum hayatının hemen hemen bütün alanlarını kapsamaktadır. Bunların çoğunda mizahıyla, güler yüzüyle ders veren bir halk eğitimcisinin olumlu davranışını görürüz.⁴

Nasreddin Hoca bir çok fıkrasında halkımızın meselelerini pratik bir şekilde hallederek hadiseler karşısındaki tavrı ve eleştiri becerisi, kullandığı dili ile Anadolu insanının duygularına tercüman olmuştur.

Nasreddin Hoca'nın temsil ettiği sıradan bir kurnazlık değil imbiklenmiş zekanın arkasında doğruyu, iyiyi, güzeli, sabır ve dürüstlüğü telkin eden bir akıl yürütme sistemidir.

Nasreddin Hoca fıkralarının temel özelliklerinden birisi de sözlü geleneğe uygun olarak kısa, açık, yalın ve özlü olmasıdır. Bu fıkralar Türkçemizdeki halk söyleyişleri için zengin bir kaynak durumundadır. Diyaloglarda da söz uzatılmadan gaye kısa bir şekilde anlatılmıştır. Nasreddin Hoca'nın ağzında vurucu sözler kalıplaşmıştır. Bu kalıplardan ipe un sermek, bindiği dalı kesmek, kazın ayağı, kuşa benzemek, vb. bir çoğu özlü söz ya da deyim olarak kullanılmaya başlamıştır.⁵ Bir çok fıkrada insanların ibret alacağı konular sembollerle anlatılır: “Ye kürküm ye, kürküm eski sözüm geçmez” ifadeleriyle toplumun gerçeğe değil dış görüntüye önem verdiği eleştirilir. “Kazan doğurdu, kazan öldü” fıkrası çıkarını koruma uğrunda tabiatın kanunlarına karşı gelmeyi eleştirir.⁶

Nasreddin Hoca'nın fıkralarında, halkı eğiten ve ona ders veren yaklaşımlar bulunmaktadır. Anadolu insanının bir çok meseleyi Nasreddin Hoca'nın dilinden, ağzından ifade etmekten hoşlanması onun akli ve zekası ile ilgili meseleleri yargılaması, hükme bağlaması, tenkid etmesi, üzerinde ciddiyetle durulması gereken ayrı bir mevzudur. Çünkü bu ortak güç, halkın ortak gücüdür, Nasreddin Hoca kalıbı içinde aksediştir. Nasreddin Hoca'nın şahsiyetinde şekillenen Türk halk düşüncesi, dünya görüşü, insan anlayışı ve cemiyet hayatında cereyan eden olaylara karşı alınan tavır ve tutumların genel yapısı fıkralara yansımıştır. Nasreddin Hoca'ya bağlı olarak anlatılan fıkralar adeta Türk düşüncesinin olukları, çeşitli ifade kalıpları gibidir. Bu sebeple de Nasreddin Hoca, bir fıkra tipi olduğu kadar, Türk düşüncesini, dünya görüşünü, insan anlayışını en iyi şekilde anlatan, ifade eden bilgemizdir.⁷

Nasreddin Hoca'nın fıkralarını tasavvufî açıdan yorumlayan eserler de yazılmıştır. Bu eserlerden birisi de “*Hoca Nasreddin Latifesiyle Burhaniye Tercümesi*” adlı Mevlana'nın torunlarından Seyyid Burhaneddin Çelebiye ait olan eserdir.

Nev'izâde Atâyî'nin ‘Sohbetül-Ebkâr’ adlı eserinde Nasreddin Hocaya ait şu fıkra yer alır:

Kapalı bir çeşmenin tıkaçını şuarsuzca açan hoca üstünü başını berbat eder. O bundan güzel bir netice çıkarır: Boşboğaz cahil bir kişinin söylediği şuarsuz bir söz, tıkaçı açılmış çeşmeye benzetilir. Böyle bir söz temiz bir insanı kirletir. Haksız dedikodulara sebep olur. Herkesin bildiği gibi Nasreddin Hoca eşeğe ters biner. Bundan kasıt nefsin dediğini yapmamak onun zıddına hareket et-

mektir. Zira nefis ruhun bineğidir.

Bir Nasreddin Hoca fıkrasında, Dünyanın bir kocakarı olduğu ama onun cazibesinin kişiyi aldatıp kendini sattırdığı ifade edilir. Göle yoğurt çalmak bir çok kişiyi irşad etmeye çalışmak olarak, eşeğe alfabe öğretmek nefsi ilahi bilgi ile eğitime, terbiye etme, ipe un sermek ömrü heba etmek şeklinde şerh edilir.

Bir başka Nasreddin Hoca fıkrası ve buna yapılan tasavvufî yorum şu şekildedir: Bir gece rüyasında Nasreddin Hoca'ya dokuz akçe para vermişler. Hoca, hele on akçe olsun diye ısrar etmiş derken uyanıp bakmış ki elinde bir şey yok. Gözlerini tekrar kapatarak elini uzatan Hoca, "Getir dokuz akçe olsun." demiş. Bu fıkranın tasavvufî izahı şu şekildedir: Bu fani dünya bir rüya âlemi gibidir. Kavga ve dövüşle daha çok kazanmak için çalışmanız boşunadır. Elinizde iken sadaka ve hayratta bulunun, uyandığınız vakit eliniz boş çıkmazın.

Bir başka fıkrada Hoca bir bahçeye girer. Bahçedeki sebzeleri çuvalına doldururken mal sahibi gelerek: 'Burada ne yapıyorsun?' diye sorar. Hoca: 'Beni bir rüzgâr buraya attı' der. Bahçe sahibi, 'Peki bu sebzeleri kim kopardı?' diye sorar. Hoca 'Rüzgâr şiddetli olduğundan, beni oradan oraya attı ben de onlara tutundum, bu yüzden koptular,' der. Bostancı: 'Peki bunları çuvala kim doldurdu?' deyince Hoca: 'İşte ben de onu düşünüyordum,' der. Fıkra şu şekilde yorumlanır: Gerçek hayata göre, bir gölge bir hayal gibi olan bu dünya hayatında, düşünmeden, helal haram demeden, yarını düşünmeden tûl-i emel ile çalışan rızık toplayan kimseler, yarın bağbânı hakiki olan Cenab-ı Kibriya'nın divanında öyle eğri büğrü sözleri kabul olunmayacağından, bu duruma düşmektense şimdiden tefekkür edip tedbir alınmalıdır.

Bir başka fıkrada; Nasreddin Hoca: "Ey Müslümanlar Hak Teâlâ'ya şükredin ki deveye kanat vermemiş. Eğer vermiş olsaydı evlerinize yahut bahçelerinize konarak başlarınızı yıkardı" demiş. Yani Hak Teâlâ'nın azâmet ve ihsanını müşahede edin her kuluna mal ve mansıp vermediğine şükredin. Zira herkesin kabiliyetine göre ihsan olunur. Farklı bir fıkrada Nasreddin Hoca bir gün uzak bir yerden gelirken merkebi gayet susamış. Birden önünde gölü gören eşek hemen göle doğru koşmaya başlamış. Yüksek bir yerden inilen göle hızla ilerleyen eşek tam düşecek gibi iken göldeki kurbağalar ötmeye başlamış. Eşek de ürküp geriye kaçmış. Hoca eşeği tutup kurbağalara hitaben: "Aferin göl kuşları deyip göle üç para atarak varın bununla helva alın yiyin demiş. Bu fıkranın tasavvufî yorumu olarak "sizlere ve mallarınıza bir ziyan gelmezse Allah'a şükredin. Sadaka verip ihsan edin, zira vereceğiniz sadaka nice belaları ve kazaları defedip sizleri sûrî ve manevi tehlikeden kurtarıp ömrünüzü ve malınızın çok olmasına delalet eder"⁸ denmiştir.

Nasreddin Hoca nüktedanlığı ile batılıların da dikkatini çekmiş, etkilenmeler sonrasında onun fıkraları ile batıdaki bazı fıkralar arasında benzerlikler tespit edilmiştir. Kimi zaman Batıda karikatür sanatçılarına ilham kaynağı olmuş Nasrettin Hoca fıkralarımız da vardır. Sözgelimi, eşeğine binen Hoca heybesini omzuna koyar ve bunun sebebini soranlara: "Zavallı hayvan, beni zor taşıyor,

bir de heybeyi mi taşısın?” der! Fransız karikatür sanatçısı bu konuyu şöyle işliyor: Birisi tartılırken paltosunu çıkararak koluna almıştır, basküldeki rakamın aynı kaldığını görünce şöyle der: “Tuhaf şey, paltomu çıkardığım halde, kilom değişmedi !”⁹

Nasreddin Hoca'nın nükteleri ve bunları tedai ettiren deyimler bir çok şair ve edibimiz tarafından kullanılmış nüktelere telmihlerde bulunulmuştur.

Nasreddin Hoca irşadını tasavvufun dinamik yapısından faydalanarak mizahî mesajlar vererek yapmıştır. Bu da bir irşad tarzıdır. Mevlana'nın tasavvuf eğitiminde musiki ne ise, Nasreddin Hoca'nın irşadında mizah odur. Onun mizahı, dinî, edebî ve ahlakî mesajlar içerir.¹⁰

Görüldüğü gibi Nasreddin Hoca fıkraları, görünen yüzü dışında derin manalar içermektedir. Tasavvufî bir kültüre sahip olan hoca fıkralarında kullandığı sembolik bir dil ile bir takım mesajlar vermiştir. Nasreddin Hoca'nın hayatını incelediğimizde aldığı eğitim ve görevlerin bu tür allegorik anlatımları yapabilecek bir altyapıya sahip olduğunu görüyoruz. Bir çok tarihî yazma eserlerde Nasreddin Hoca fıkralarının tasavvufî şerhlerinin yapılması ve halk tarafından hikmetle okunması, fıkraların bu ilk bakışta görülmeyen dünyasına olan ilginin bir sonucudur.

Nasreddin Hoca, bahsi geçen fıkralarındaki bazı sembol varlıkları kanaatimizce şuurlu olarak kullanmıştır. Onun fıkralarındaki temel figür, güldürürken düşündürmek şeklinde öne çıkar. Dolayısıyla fıkraları sadece gülme adına söylenmiş vakalar, Nasreddin Hoca'yı da bir komedyen gibi görmek yanlış bir yaklaşım olacaktır. Nasreddin Hoca'nın fıkralarını okurken, fıkraların arka planındaki kastı anlamaya çalışmamız gerekir.

KANAKLAR

1 İsa ÖZKAN:Nasreddin Hoca Fıkraları, Ankara 1999, s. 4.

2 İbrahim Hakkı KONYALI, Akşehir, İstanbul 1945, s. 731-732.

3 Fahir İZ, Türk Edebiyatında Nesir (Dua kısmen sadeleştirilmiştir) C. 1, s. 17.

4 Şükrü KURGAN:Nasrettin Hoca, İstanbul 1996. S. 23

5 Alpay KABACALI:Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca İstanbul 2000, s. 59.

6 Şükrü KURGAN: Nasreddin Hoca, Ankara 1999, s. 78. s

7 Dursun YILDIRIM:Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları, Ankara 1999, s. 26.

8 Fikret TÜRKMEN: Nasreddin Hoca Latifelerinin Şerhi İzmir 1999.

9 Feyzi HALICI: Şair Burhaneddin'in Nasreddin Hoca'nın Fıkralarını Şerheden Eseri, Ank.1994.

10 Abdurrahman GÜZEL: Dini Tasavvufî Türk Edebiyatı, Akçağ Yay.,Ankara 2004,s.363